

УДК 378.147:159.9:57

В. Г. БІЛИК

кандидат педагогічних наук

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ В НИХ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОЇ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Статтю присвячено теоретичному аналізу структурних компонентів готовності майбутніх психологів до формування в них професійно спрямованої природничо-наукової компетентності. Зазначено, що в результаті системного аналізу психолого-педагогічних досліджень, присвячених вивченню цього феномену, систематизації, порівняння та узагальнення зроблено спробу визначити структуру готовності майбутніх психологів до формування в них професійно спрямованої природничо-наукової компетентності як теоретичної основи збереження психічного здоров'я особистості. Перспективи подальших наукових досліджень полягають у визначенні педагогічних умов формування в процесі природничо-наукової підготовки у вищих навчальних закладах готовності майбутніх психологів до збереження психічного здоров'я особистості.

Ключові слова: структурні компоненти готовності, природничо-наукова компетентність, майбутні психологи.

Зважаючи на те, що останнім часом усе частіше наголошують на необхідності вдосконалення природничої освіти у вищих навчальних закладах, оскільки “природничі науки інтенсивно розвиваються, і зміст природничої освіти не встигає за їх темпами” [7, с. 177], та враховуючи те, що “метою діяльності психолога є “захист психічного здоров'я особистості...; ... аналіз психологічних і психосоматичних аспектів хвороби та психологічна допомога здійснення психореабілітаційних заходів щодо подолання негативних психологічних наслідків психотравмуючого стресу; ... організація психореабілітаційних заходів; психокорекція неадаптивних форм поведінки...” [11, с. 18], вважаємо за доцільне обґрунтувати структуру готовності майбутніх психологів до формування в них професійно спрямованої природничо-наукової компетентності як теоретичної основи збереження психічного здоров'я особистості.

З позицій сьогодення існує чимало підходів до визначення структури готовності. Зокрема, науковці (Т. О. Афанасьєва [1], К. М. Дурай-Новакова [8], М. І. Дьяченко та Л. О. Кандибович [9], М. І. Кодрашова [12] та ін.) визначають структуру готовності в контексті характеристики готовності до діяльності. Так, М. І. Дьяченко та Л. О. Кандибович у структурі готовності до діяльності виділяють: мотиваційний компонент (позитивне ставлення до професії, відповідальність за виконання професійних завдань, почуття обов'язку); орієнтаційний компонент (знання та уявлення про особливості й умови діяльності, вимоги до особистості); операційний компонент (роз-

виток здібностей, володіння способами та прийомами професійної діяльності, необхідними компетентностями: знаннями, вміннями, навичками, процесами синтезу, аналізу, порівняння, узагальнення тощо); вольовий компонент (самоконтроль, уміння управляти діями, з яких складається виконання трудових обов'язків); оцінний компонент (самооцінка своєї професійної підготовки, відповідність процесу розв'язання професійних завдань оптимальним зразкам) [9, с. 337].

М. І. Кодрашова, аналізуючи структуру готовності, яку описали М. І. Дьяченко та Л. А. Кандилович, вважає, що “така структура готовності не розкриває всіх змістовних сторін цього феномена, оскільки здатність людини до професійно-педагогічних суджень не може розглядатися ізольовано від діяльного ставлення особистості до обраної професії” [12, с. 57]. Вчена доповнює запропоновану структуру готовності емоційним компонентом, що характеризується як вплив емоцій та почуттів на забезпечення успішного перебігу й результативності діяльності педагога, і психофізіологічним [12, с. 58].

У структурі готовності до профілактики порушень зору В. І. Шеремет виокремлює “мотиваційний, когнітивний та процесуальний” компоненти [17, с. 10].

К. М. Дурай-Новакова стверджує, що структура готовності до діяльності об'єднує мотиваційний компонент (професійно значущі потреби, інтереси та мотиви діяльності); орієнтаційно-пізнавальний компонент (знання й уявлення про зміст професії та вимоги до професійних ролей, засоби розв'язання професійних завдань, самооцінка професійної підготовленості); емоційно-вольовий компонент (відповідальність за результати діяльності, самоконтроль, уміння керувати власною діяльністю); операційно-діяльнісний компонент (мобілізація та актуалізація професійних знань, умінь, навичок і професійно значущих властивостей особистості, адаптація до вимог професійних ролей та умов професійної діяльності); установчо-поведінковий компонент (налаштування на якісну роботу) [8, с. 17].

Т. О. Афанасьєва погоджується з такою науковою думкою та виокремлює в структурі готовності майбутнього психолога до професійної діяльності такі компоненти:

- мотиваційний (визначається сукупністю провідних мотивів: професійної спрямованості, досягнення, афіліації, пізнавальних тощо);
- змістовно-операційний (складається з когнітивної (професійні знання), конструктивної (професійні вміння) та особистісної (професійно важливі якості: когнітивні, комунікативні, емоційно-вольові, організаційні підсистем);
- рефлексивний (забезпечує усвідомлене ставлення студента до майбутньої професійної діяльності, містить відповідні рефлексивні здібності, а також здатність майбутнього психолога до самопроекування власного життєвого та професійного шляху) [1, с. 7].

Актуальність проблеми готовності майбутніх психологів до надання психологічних послуг зумовила *мету статті* – провести теоретичний аналіз структурних компонентів готовності майбутніх психологів до різних видів діяльності та визначити структуру готовності майбутніх психологів до формування в них професійно спрямованої природничо-наукової компетентності як теоретичної основи збереження психічного здоров'я особистості.

Для досягнення поставленої мети використано методи системного аналізу психолого-педагогічних досліджень, присвячених вивченню цього феномену, систематизації, порівняння та узагальнення.

Структуру готовності майбутніх психологів до різних видів діяльності досліджували Н. П. Берегова [2], О. І. Бондарчук [3], Є. О. Варлакова [4], Г. Ф. Гончаровська [5], М. В. Горенко [6], Ю. В. Зибарова [10], О. О. Махлова [13], В. О. Ратеєва [14], А. І. Руденюк [15], К. С. Шандрюк [16] та ін. Так, у структурі готовності майбутніх психологів до корекції емоційного розвитку дітей дошкільного віку Г. Ф. Гончаровська виокремлює “мотиваційно-ціннісний компонент, основою якого є професійна спрямованість студентів-психологів на роботу з дітьми дошкільного віку, що виражається в любові до дітей, бажанні з ними працювати, надавати їм допомогу, у стійкому інтересі до професії психолога дошкільного закладу; когнітивний компонент, який визначає наявність знань щодо особливостей та закономірностей розвитку особистості дитини дошкільного віку, її емоційної сфери, методів та прийомів діагностики й корекції емоційних порушень, особливостей створення корекційних програм та передбачає розуміння важливості спільної діяльності з дітьми, мобілізації власного досвіду щодо вирішення ситуацій емоційного характеру з дітьми; комунікативно-практичний компонент, який розглядається як вияв індивідуальних якостей та умінь особистості психолога, що визначаються специфікою діяльності в галузі дошкільної психології. Це проявляється в умінні спілкуватися з дітьми, надавати їм ефективну психокорекційну допомогу у вирішенні їхніх емоційних проблем, безумовно приймати індивідуальність дитини, відчувати її внутрішній світ, організовувати дітей, емпатійно реагувати на дитячу поведінку, особливо в конфліктних ситуаціях; рефлексивно-оцінювальний компонент, що полягає в розвитку потреби у професійному самовдосконаленні, в осмисленні, оцінці власних потенційних можливостей, професійних знань, умінь та навичок щодо надання допомоги дітям дошкільного віку” [5, с. 6].

В. О. Ратеєва стверджує, що структуру готовності майбутніх психологів до використання засобів естетотерапії у професійній діяльності становлять такі взаємопов'язані компоненти, як: “1) особистісний, який охоплює настанови, інтереси, прагнення стати компетентним фахівцем, ціннісно-професійні орієнтації, основою яких є професійна етика, професійні ідеали, погляди, принципи, переконання, готовність діяти відповідно до них, з використанням засобів естетотерапії. Він також пов'язаний з емоційно-вольовими процесами, що забезпечують успішний перебіг і резуль-

тативність професійної діяльності (прості, складні емоції, почуття, тонус, емоційна сприйнятність, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль тощо); 2) інтелектуальний – передбачає сформованість у них певного тезаурусу, комплексу загальних та спеціальних знань, професійну спрямованість уваги, уявлень, сприймання, пам'яті, здібностей; 3) операційно-діяльнісний – пов'язаний з уміннями та навичками застосування естетотерапевтичних технологій і технік” [14, с. 8].

Структуру готовності майбутніх психологів до роботи з проблемними клієнтами Н. П. Берегова розглядає як “складне, багатоаспектне психологічне утворення, що включає чотири взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та емоційно-вольовий” [2, с. 11]. Беручи до уваги специфіку діяльності психологів з проблемними клієнтами, вчена акцентує увагу на тому, що “когнітивний компонент у запропонованій структурі, крім загальних знань про обов'язки та функції психолога, має включати ще й знання про психологічні особливості проблемних клієнтів та специфіку консультативної роботи з ними” [2, с. 11]. Н. П. Берегова наголошує на тому, що до змісту операційно-діяльнісного компонента обов'язково має входити володіння необхідними техніками роботи з проблемними клієнтами, а в емоційно-вольовому компоненті повинні бути посилені такі важливі ознаки, як здатність контролювати свої емоції та поведінку під час консультування проблемних клієнтів і стійкість до стресів у спілкуванні [2, с. 11].

Діяльність майбутніх психологів освіти в сучасних умовах пов'язана з визначенням їхнього ставлення до нововведень. Тому, на думку Ю. В. Зиборової, структура готовності майбутніх психологів до інноваційної діяльності включає в себе чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний (потреба психолога в супроводі інноваційної діяльності, бажання надавати допомогу учасникам інноваційного освітнього процесу), когнітивний (прагнення до осмислення й пізнання особливостей інноваційної діяльності), операційно-ціннісний (реалізація інноваційної активності) та емоційний (емоційно-оцінне ставлення до процесу й результату психологічного супроводу інновацій в освіті) [10, с. 8].

У структурі готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного розвитку О. О. Махлова виокремлює такі компоненти: ціннісний (формування глибокої моральності, яка є духовним підґрунтям особистості, загальнолюдських цінностей, що стали особистісно значущими, і смислоттєвої орієнтації), мотиваційний (формування потреби усвідомлення того, які мотиви ведуть нас у професію і в професії), когнітивний (змістовний) (формування базового рівня і якості професійних знань у поєднанні з гуманітарними, соціальними, духовними, культурологічними знаннями та професійної культури, яка надає змогу грамотно використовувати базові знання, вміння та навички з метою професійної діяльності), діяльнісний (операційний) (відображає ступінь володіння вміннями і навичками ефек-

тивної праці й включає в себе гностичний, проектувальний, конструктивний, комунікативний і організаторський елементи), креативний (формування здатності швидко приймати оригінальні рішення, бути гнучким у спілкуванні, чутливим до проблем, тому що процес психологічного консультування та корекції передбачає спонтанність), рефлексивний (оціночний) (формування чіткої рефлексивної позиції, пов'язаної із самоактуалізацією й сприйняттям себе як провідного суб'єкта ефективної професійної діяльності), адаптаційний (формування вміння одночасно бути в тривозі, пов'язаній з невизначеністю в роботі та збереженням власного спокою), емоційно-вольовий (мобілізаційно-настрійний) (формування здатності до співпереживання, збереження власного спокою, впевненості в собі) [13].

Досягнення високого рівня готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів, як стверджує А. І. Руденюк, можливе в результаті поєднання в її структурі “1) мотиваційного компонента, який має за мету: а) надати інформацію про важливість внутрішньої мотивації психологів, адекватної цілям професійної діяльності, для успішного запобігання та подолання сімейних конфліктів; б) навчити виявляти та розуміти мотиви власної поведінки та поведінки інших людей; в) підвищити мотивацію досягнення успіху та інтересу до професійної діяльності; г) виховувати толерантність до чужих думок; д) формувати критичне ставлення до проблеми та інтерес до обраного фаху; 2) когнітивного та операційно-діяльнісного компонентів, що передбачають: а) удосконалення знань щодо сутності і змісту понять “сімейний конфлікт”, “сімейна криза”, причин сімейних конфліктів, шляхів попередження та подолання сімейного конфлікту; б) ознайомлення зі стратегією психодіагностичної та корекційної роботи із учасниками сімейного конфлікту; в) розвиток уміння аналізувати сімейний конфлікт із позицій психолога; г) використання у практичній діяльності знання фундаментальних засад і сучасних досягнень психології сімейних конфліктів і психологічної науки в цілому; д) вдосконалення навичок ведення консультативної бесіди із учасниками сімейного конфлікту; е) володіння прийомами і методами сімейного консультування; є) творчо і самостійно підходити до розв'язання проблемних ситуацій, які виникають у процесі професійної діяльності; ж) набуття вмінь використовувати методи, прийоми, технології для запобігання та конструктивного подолання сімейних конфліктів; з) планування й організацію корекційної роботи із членами сімейного конфлікту; и) розроблення і здійснення заходів щодо попередження сімейних конфліктів; і) аналіз ефективності своєї роботи; 3) особистісного компоненту – має на меті розвивати: а) емпатійні та комунікативні здібності; б) вміння слухати; в) здатність адекватно оцінювати свої можливості та рівень кваліфікації” [15, с. 7–8].

У структурі готовності майбутніх психологів до запобігання конфліктам у професійній діяльності О. І. Бондарчук виокремлює: “когнітивний компонент (складає сукупність знань психолога щодо змісту, чинників і стратегій продуктивного попередження конфліктів у професійній діяльнос-

ті, які суттєво знижують неправильне сприйняття професійно навантаженої інформації та її спотворення і, відповідно, знижують ризик розгортання деструктивних конфліктів); афективний компонент (забезпечує позитивне налаштування психолога на попередження конфліктів і містить сукупність мотивів, що зумовлюють спрямованість психолога на попередження конфлікту через переведення умов розгортання конфліктної ситуації в конструктивну площину, визначають ставлення до конфлікту як до проблеми професійної діяльності, розв'язання якої сприятиме як особистісному зростанню, так і успішності професійної діяльності) та конативний компонент (містить сукупність практичних умінь і навичок поведінки майбутнього психолога, що забезпечують задіяння ресурсів власної особистості щодо попередження деструктивних конфліктів у професійній діяльності)” [3, с. 156–158].

Є. О. Варлакова у структурі готовності майбутніх психологів до розв'язання міжособистісних конфліктів виділяє: “1) мотиваційний компонент (сукупність мотивів, що зумовлюють позитивне ставлення психолога до конструктивного розв'язання міжособистісних конфліктів як у життєдіяльності клієнта, так і під час взаємодії з ним); 2) когнітивний компонент (сукупність знань про зміст, прояви, стратегії розв'язання міжособистісних конфліктів); 3) операційний компонент (сукупність умінь та навичок, що дозволяють конструктивно розв'язувати міжособистісні конфлікти у безпосередній взаємодії з клієнтом); 4) комунікативний компонент (сукупність комунікативних властивостей і здібностей, що забезпечують конструктивне спілкування у процесі розв'язання міжособистісних конфліктів); 5) емоційний компонент (сукупність переживань, що дозволяють адекватно реагувати на ситуацію взаємодії з клієнтом, яка потребує розв'язання міжособистісних конфліктів із урахуванням його почуттів)” [4, с. 9–10].

У структурі готовності майбутніх практичних психологів до творчості доцільно виокремлювати, як стверджує К. С. Шандрук, такі компоненти: “емоційно-когнітивний (уміння ситуаційно мобілізувати власну психодуховну енергетику, цілеспрямованість, що характеризує вольовий складник поведінки), потребо-мотиваційний (потреби, мотиви, цілі, інші стимули – бажання, переконання тощо, виникнення інтересу до творчої активності), комунікативно-продуктивний (зреалізування оптимального стилю спілкування, обговорення процесу творчого вчинення, реальне здійснення креативних діянь) та професійно-креативний (свідомий контроль за результатами власного творчого вчинення та рівнем свого креативного розвитку чи/або індивідуальних досягнень)” [16, с. 15].

М. В. Горенко у структурі готовності студентів-психологів до майбутньої професійної кар'єри виокремлює такі основні компоненти, як: а) мотиваційний – мотиви, необхідні для успішної професійної кар'єри: фінансові мотиви; мотиви просування в посаді; мотиви змісту роботи; мотиви відносин з керівниками та працівниками; мотиви досягнення та визнання; б) когнітивний – знання, необхідні для успішного здійснення професійної кар'єри; в) операційний – уміння та навички, необхідні для успішного

здійснення професійної кар'єри; г) особистісний – особистісні характеристики, необхідні для успішного здійснення професійної кар'єри [6].

Висновки. Підбиваючи підсумки теоретичного аналізу структурних компонентів готовності майбутніх психологів до різних видів діяльності та узагальнюючи існуючі підходи до їх визначення, доцільно, на наш погляд, зупинитися на таких компонентах структури готовності майбутніх психологів до формування в них професійно спрямованої природничо-наукової компетентності як теоретичної основи збереження психічного здоров'я особистості: а) мотиваційно-ціннісний компонент – включає інтерес до оздоровчо-профілактичної діяльності та загальний настрій на успішне її виконання; б) пізнавально-змістовий компонент – включає обсяг знань про суть і специфіку оздоровчо-профілактичної діяльності, знання методів її здійснення та вміння вибору оптимальних способів розв'язання її проблем; в) операційно-діяльнісний компонент – включає особистісні якості та навички, необхідні для ефективного виконання оздоровчо-профілактичної діяльності; г) емоційно-вольовий компонент – включає загальне ставлення до оздоровчо-профілактичної діяльності з погляду емоцій та здатність керувати собою для реалізації поставлених завдань; д) рефлексивний компонент – включає самооцінювання результатів оздоровчо-профілактичної діяльності на ринку психологічних послуг.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у визначенні педагогічних умов формування в процесі природничо-наукової підготовки у вищих навчальних закладах готовності майбутніх психологів до збереження психічного здоров'я особистості.

Список використаної літератури

1. Афанасьєва Т. О. Психологічний супровід професійного розвитку майбутнього психолога у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Київ, 2011. 25 с.
2. Берегова Н. П. Формування професійної готовності майбутніх психологів до роботи з проблемними клієнтами : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Хмельницький, 2009. 32 с.
3. Бондарчук О. І. Особистісна готовність майбутніх психологів до попередження конфліктів у професійній діяльності: сутність і умови розвитку. *Вісник післядипломної освіти*. Київ, 2014. Вип. 12. С. 153–162.
4. Варлакова Є. О. Формування готовності майбутніх практичних психологів до розв'язання міжособистісних конфліктів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2011. 21 с.
5. Гончаровська Г. Ф. Формування готовності майбутніх психологів до корекції емоційного розвитку дітей дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 20 с.
6. Горенко М. В. Основи формування психологічної готовності студентів-психологів до майбутньої професійної кар'єри. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789>.
7. Грицай Н. Дослідницько-орієнтоване навчання біології в сучасній загальноосвітній школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. Вип. 4 (68). С. 177–189.

8. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Москва, 1983. 32 с.
9. Дьяченко М. И. Психология высшей школы : учеб. пособ. для вузов. Минск : Изд-во БГУ, 1981. 383 с.
10. Зиборова Ю. В. Психологические особенности формирования инновационной позиции студентов – будущих психологов образования : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Курск, 2012. 24 с.
11. Ковалькова Т. О. Формування готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в авіаційній галузі у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2016. 390 с.
12. Кондрашова Л. В. Высоким інтелектом і майстерністю. *Рідна школа*. 1993. № 11–12. С. 57–58.
13. Махлова О. А. Структура творческой готовности к профессиональной деятельности у будущих практических психологов. *Современные исследования социальных проблем*. 2012. № 6 (14). URL: <http://www.sisp.nkras.ru>.
14. Ратеева В. О. Формування готовності майбутніх психологів до використання засобів естетотерапії у професійній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Глухів, 2016. 25 с.
15. Руденок А. І. Формування у майбутніх психологів готовності до запобігання та подолання сімейних конфліктів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Хмельницький, 2016. 16 с.
16. Шандрук С. К. Психологічні засади розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2016. 38 с.
17. Шеремет І. В. Формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2017. 22 с.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017.

Билык В. Г. Анализ структурных компонентов готовности будущих психологов к формированию у них профессионально ориентированной естественно-научной компетентности

Статья посвящена теоретическому анализу структурных компонентов готовности будущих психологов к формированию у них профессионально ориентированной естественно-научной компетентности. Отмечается, что в результате системного анализа психолого-педагогических исследований, посвященных изучению данного феномена, систематизации, сравнения и обобщения предпринята попытка определить структуру готовности будущих психологов к формированию у них профессионально ориентированной естественно-научной компетентности как теоретической основы сохранения психического здоровья личности. Перспективы дальнейших научных исследований заключаются в определении педагогических условий формирования в процессе естественно-научной подготовки в высших учебных заведениях готовности будущих психологов к сохранению психического здоровья личности.

Ключевые слова: *структурные компоненты готовности, естественно-научная компетентность, будущие психологи.*

Bilyk V. Analysis of the Structural Components of Future Psychologists Readiness to Form Their Professionally Oriented Science Competence

The article is devoted to theoretical analysis of structural components of future psychologists readiness for to form their professionally oriented science competence. The author of the article argues that readiness of future psychologists to various types of activities was

researched by many scholars, but the question of readiness of future psychologists to form their professionally oriented science competence is not sufficiently studied.

Taking into account that the practical activity of future psychologists will be associated with the preservation of mental health of the population, the implementation of psychological and psycho-relief assistance, the author considers relevant outline study.

The article states that as a result of theoretical analysis of structural components of future psychologists readiness for different types of activities and the generalization of existing approaches to their definition, it is advisable to focus on the following components of the structure of future psychologists readiness to form their professionally oriented science competence as the theoretical basis for the preservation of the mental health of the individual: a) motivationally-value component – includes interest in health and preventive activities and the general mood for its successful implementation; b) cognitive-content component – includes the amount of knowledge about the essence and specifics of health and preventive activities, knowledge of the methods of its implementation and the ability to choose the best ways to solve its problems; c) operational-activity component – includes personal qualities and skills necessary for effective performance of health-preventive activities; d) emotional-volitional component – includes the general attitude to health-preventive activities from the point of view of emotions and the ability to control oneself for the realization of the tasks; e) reflexive component – includes the self-assessment of the results of health and preventive activities in the market of psychological services. Prospects for further scientific research the author sees in determining the pedagogical conditions of formation, in the process of science education in higher education institutions, the readiness of the future psychologists for preservation mental health of the individual.

Key words: *structural components of readiness, science competence, future psychologists.*